

ТИТУС ЧИЖЕВСКИ (1880–1945) е сред колоритните представители на полския авангардизъм в областта на поезията, изобразителното изкуство, естетиката и художествената критика. През периода 1902–1907 г. следва в Академията за изящни изкуства в Краков, а през 1907–1909 и 1910–1912 е в Париж, където е под влияние на постимпресионизма и Пол Сезан – от този период е картина му „Мадоната с Младенеца“ (*"Madonna z Dzieciątkiem"*, 1909). През 1917 г. се откроява като теоретик на групата на полските експресионисти, а през 1919 г. заедно с Леон Хвистек създава концепцията на формизма, която е оригинално явление за европейския авангардизъм. Полските формисти постигат един своеобразен естетически диалог с кубизма, експресионизма и футуризма, като обръщат особено внимание на ритмизацията и конструкцията на художествената творба. Първата изложба е в Краков през 1917 г., а след нея следват изложби в Лвов и Варшава. Орган на течението става сп. „Формишчи“ (*"Formiści"*), което излиза през периода 1919–1921 г.

Чижевски взема участие и в първите изяви на полските футуристи и става член на клуба на поетите футуристи „Галка Мушкатолова“ (*"Gałka Muszkatołowa"*, бълг. „индийско орехче“). Като поет дебютира със стихосбирката „Зелено око“ (*"Zielone oko"*, 1920), а скоро след нея се появяват „Нощ – Ден, механичният електрически инстинкт“ (*"Noc – Dzień, mechaniczny instynkt elektryczny"*, 1922), в които, съчетавайки поетиката на футуризма и дадаизма, утвърждава биологичните инстинкти и техническата цивилизация.

Създава и авангардни писци – например едноактната „Магаре и слънце в метаморфоза“ (*"Osioł i słońce w metamorfozie"*, 1921). По-късните му сценични произведения са поставени от краковския авангарден театър „Крикот“ (*"Cricot"*).

През 1925 г. издава в Париж стихосбирка с коледни мотиви от областта Гура „Пасторали“ (*"Pastorałki"*). Фолклорни мотиви са заложени и в „Лайконик¹ в облаците“ (*"Lajkonik w chmurach"*, 1936).

В живописта Чижевски съчетава дисциплина на формата с гротескова интерпретация. Той се отказва от двуизмерното платно и от 1915 г. започва да създава от дърво и текутура новаторски многоизмерни картини: „Саломе“ (*"Salome"*, 1917), „Многоизмерна картина“ (*"Obraz wielopłaszczyznowy"*, 1921). Като формист рисува експресивни образи, вдъхновени от народната традиция, напр. „Разбойник“ (*"Zbójnik"*, 1917–1920). Около 1930 г. Лирическата тоналност отстъпва на контрастната колористика – „Портрет на Магдалена Потворовска“ (*"Portret Magdaleny Potworowskiej"*, 1935). Голяма част от творбите му е унищожена.

Предлагаме манифеста „Примитивистите към народите по света и към Полша“ (*"Prymitywiści do narodów świata i do Polski"*), отпечатан в алманаха „Гга“ (*"Gga"*) във Варшава през 1920 г., както и стихотворението „Очите на тигъра“ (*"Ocza tygrysa"*) от стихосбирката „Зелено око“ (*"Zielone oko"*, 1920). Текстовете са взети от антологията със съставител Анджей Лам:

¹ Лайконик – фигура от текутура на кентавър, която участва във фолклорни празници, а с атрибутите си (вид древно оръжие с привързан камък на края на дълъг прът) прави аллюзия за татарските нашествия. – Б. ред.

Andrzej Lam. Polska awangarda poetycka. Programy lat 1917-1923. Manifesty i protesty – Kraków 1969, II, 170-172, 293-294.

„СД”

Титус Чижевски

ПРИМИТИВИСТИТЕ КЪМ НАРОДИТЕ ПО СВЕТА И КЪМ ПОЛША

голямата шарена маймуна наречена дионасий е вече отдавна издъхнала. изхвърляме прогнилото й наследство обявяваме

I. ЦИВИЛИЗАЦИЯТА, КУЛТУРАТА, С ТЯХНАТА БОЛНАВОСТ – НА БУНИЩЕТО.

избираме простотата непретенциозността, веселието здравето, тривиалността, смеха.

от смеха душата дебелее и придобива мощни дебели прасци.

доброволно се отричаме от почтеността, авторитета, пиянета, лавровите венци, с които ни окичвате, ще използваме за подправки.

II. ЗАЧЕРКВАМЕ ИСТОРИЯТА И БЪДЕЩЕТО.

както и рим толстой, критиката шапките индия бавария и краков.

полша трябва да се отрече от традицията, от мумията на княз юзеф и от театъра.

града рушим. всяка какъв вид механизми – аеропланите трамваите, изобретенията телефона. вместо тях първични средства за комуникация. апoteоз на коня. къщите само сглобяеми и подвижни. речта крещяна и римувана.

III. обществената система разбираме чрез властването на пълните идиоти и капиталистите. това е най-плодотворната за смях и революция почва.

IV. войните трябва да се водят с юмруци. Убийството е нехигиенично. жените трябва да се сменят често ценността на жената се състои в нейната плодовитост.

V. ПРИМИТИВЪТ.

VI. изкуство е само онова, което дава здраве и смях.

СЪЩНОСТТА НА ИЗКУСТВОТО – ДА ИМА ХАРАКТЕР НА ЦИРКОВО ЗРЕЛИЩЕ ЗА МНОГОЛЮДНИТЕ ТЪЛПИ.

неговите черти са повърхностност и масовост, неприкрита порнография.

изкуството е наука

да изметем от нечистата кръчма на безкрайя жалките истерични създания наречени поети, затиснати от неудовлетворението болката радостта от живота, екстаза естетиката, вдъхновението, вечността.

вместо естетика – антиграция. вместо екстаз – интелект. Съзнателно и целенасочено творчество.

VII. въртящи се предмети като материал на изкуството. театри да се превърнат в циркови палати.

музыката е удряне между две или няколко тела. всичко останало е шум. борим се срещу антифутуристичната цигулка и всянакъв вид гласове на природата. улични боеве с бетовенистите.

да се откъснат от стените парчетата платно наречени картини. да се рисуват лица дрехи. хора, къщи тротоари. скулптурата не съществува.

VIII. поезията. оставяме римата и ритъма понеже са първи и плодтворни.

унищожаването на правилата, които ограничават творчеството, е предимство на нестройността.

произволност на граматичните форми, ортографията и пунктуацията, в зависимост от твореца. мицкевич е ограничен **словакки е непонятно бръщолевене**.

ДУМИТЕ имат своя тежест, звук, окраска, свои очертания, **ЗАЕМАТ МЯСТО В ПРОСТРАНСТВОТО**. това са техните решаващи ценности. най-кратките думи (звукът) и най-дългите (книгата). значението на думата е нещо второстепенно и не зависи от приписаното й понятие. трябва да ги разбираме като звуков материал **ИЗПОЛЗВАН НЕЗВУКОПОДРАЖАТЕЛНО**.

IX. основните качества на книгата – това са нейният формат и шрифт чак след това – съдържанието ѝ. затова поетът трябва да бъде едновременно словослагател и подвързвач на своята книга длъжен е навсякъде сам да я креши, а не да декламира. за разпространението ѝ да използва грамофона и киното, вестниците, мегафоните, платното на екрана, или стената като страница от колективно четената книга. Вестниците трябва да се редактират само от поети.

X. възхваляваме разума затова отхвърляме логичността, тя е ограничение и страхливост на ума. безсмислицата е чудесна заради непреводимото си съдържание, което изтъква нашата творческа широта и сила.

също така изкуството разкрива любовта ни към хората и към всичко. от нас лъха любов.

нека отворим очите си. тогава свинята ще ни се стори по-очарователна от славяя, а гъшето съскане ще ни просветли повече от лебедовата песен.

с-с-с, с-с-с господа излезе на световната аrena, размахвайки двойното си с-с, а третото с креши – с устата на тази прекрасна и вулгарна твар, всъщност мутра, муцуна, или зурла.

Га, 1920

Превод от полски: Моника Динева
Редактор на превода: Иван Вълев